

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh669>

Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008, 306 s., ISBN 978-9944-722-34-6.

Yasemin BAYRAKTAR*

Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası isimli çalışma Osmanlı'nın dini kurumu olan ilmiye sınıfı üzerine yapılmış bir doktora tezinin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Yazarı Madeline C. Zilfi, Maryland Üniversitesi Tarih Bölümünde Profesör. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllarda, sırasında Ortadoğu ve İslam tarihi konularında uzmanlaşmıştır. Yazar çalışmalarında kent kültürü, sosyal ve dini hareketler, hukuk ve yasal uygulama, kölelik ve toplumsal cinsiyet üzerinde duruyor.

Madeline C. Zilfi Ulusal Beşeri Bilimler Merkezi'nden, yirmiden fazla ödül almıştır. ABD Fulbright Komisyonu, Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi, Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü, Maryland Genel Araştırma Kurulu Üniversitesi, Türk Araştırmaları Derneği'nden ödül almıştır. İngiltere, Almanya ve Fransa'daki çalışmalarına ek olarak, Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan'da araştırmalar yapmıştır. Orta Doğu Araştırmaları Derneği (MESA), Türk Araştırmaları Derneği ve Amerika Rönesans Derneği üyesidir. O yayın kurullarında görev almıştır.

Çalışma; Giriş bölümü ile birlikte altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İslam anlayışına değinerek, ulemanın devlet yönetiminde ve toplumdaki yeri belirtilmiştir. Ulemanın ayrıcalıklı bir idari kurum olduğu ifade edilmiştir. Yazar bu durumu '*Osmanlı Devleti'nde ulema, dindar toplumun sesi idi. Osmanlı kendini güçlü bir şekilde ilmiye teşkilatına bağlı kılardı. Osmanlılar ulemaya diğer devletlerden daha fazla saygı, itaat ve ihtimam göstermişlerdir*'¹ diyerek açıklamıştır. Aynı zamanda 17.yüzyılda ulema yozlaşmasının başladığı ve şaşırtıcı boyutlara ulaştığı belirtilmektedir. Bu duruma 17.yüzyılda yaşanan savaş hali, salgın hastalıklar, uzun süren gıda sıkıntıları gibi birtakım olumsuzlukların yol açtığı

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ybayraktar1989@gmail.com

¹ Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası*, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008, s.2.

üzerinde durulmaktadır. Ulema yozlaşmasının ortaya çıkardığı boşluğu ise güçlü gelenek taşıyıcılarının yani vaizlerin, mistiklerin ve gazgin dervişlerin doldurduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda sufi tarikatlara olan talebin arttığı da ortaya koyulmaktadır. Yazar bu durumu 'eğer ulema topluma rehberlik görevini yerine getirmiş olsaydı sufilerin yaygın alanı küçük kalırdı'² şeklinde ifade etmektedir. Ulema 17.yüzyılda böyle bir duruma gelmişken, 18.yüzyılda daha güçlü hale geleceği belirtilmiştir.

Ulema Aristokrasisinin Kökenleri başlıklı ikinci bölümde Madeline C. Zilfi öncelikle coğrafî olarak ulemanın hangi bölgelerde ikamet ettiğini açıklamış ve 18.yüzyılda zenginlik getiren kurumların genellikle ulemanın elinde olduğu belirtilmiştir. 18.yüzyılda kadılık, müderrislik gibi önemli kurumların babadan oğla geçen bir miras gibi olduğu üzerinde durulmaktadır. Yazar bu durumu 'ulema aileleri, çocukları, akrabaları babalarının yerini alacağı bilgisi ile yetiştiriliyordu. Bebek denebilecek yaşlarda iken müderrislerin sistemine giriş yapıyorlardı'³ sözleri ile ortaya koymaktadır. Yazar, Osmanlı sistemi içinde aristokrasi kavramına en yakın grubun ulema olduğunu vurgulamaktadır. Yazar bu düşüncesini 'geleneksel olarak ulema çocukları her türden özgür insanın çocuğuyla eşitti. Ancak ulema çocuklarının mesleğe intisap oranları ne kadar yüksek olursa, kariyerin öğrencilikten Şeyhülislamlığa kadar mesleğin her kademesinde o kadar yüksek oranda temsil edilmeleri garanti altına alınmış olunuyordu'⁴ sözleri ile açıklamaktadır. 18.yüzyılda ulemanın sürekli imtiyaz talep ettiği ve bu imtiyazı talep ederken de idamdan ve müsadereden muaf olunmasını temel aldıkları belirtilmiştir. 18.yüzyılda ulemanın aldıkları arpalıkları sürekli hale getirmesi ve şeref payelerinin sayısının da çoğalması yazarın bu durumu örneklendirmesi açısından önemlidir. Yazar bu durumu '18.yüzyılda yüksek ulema makamları, tanınmış ulema ailelerinin mülkü haline gelmişti. Ulema aristokrasisi, Osmanlı hanedanlığının yardımıyla yükselmişti ve hanedan bu aristokrasiden rahatsız olmamıştı'⁵ sözleri ile dile getirmiştir.

Çalışmanın *Seçkinler Krizi* başlıklı üçüncü bölümde ulemanın toplum içinde ayrıcalıklı bir yerinin olduğu üzerinde durulmaktadır. Yeniçerilerin, ulufeli sipahilerin ve kapıkullarının birbiriyle çatışabileceği ama ulemanın diğer gruplardan farklı olduğu belirtilmiştir. Yazar bu düşüncesini 'ulema çok nadiren grup olarak isyan faaliyetlerine katılmıştır. Ulemanın tarzı danışmanlık, arabuluculuk ve bireylerin iknası şeklindedir'⁶ sözleri ile açıklamaktadır.

² Zilfi, a.g.e., s.19.

³ Zilfi, a.g.e., s.27.

⁴ Zilfi, a.g.e., s.29-30.

⁵ Zilfi, a.g.e., s.59-60.

⁶ Zilfi, a.g.e., s.74.

Ulemanın seçkinler statüsüne geçmesi ile yüksek vergilerden muaf olabildiği, haydutlardan ve adaletsizliklerden korunabildiği belirtilmektedir. Bu yüzyılda birtakım yolsuzlukların olduğu vurgulanmış ve önemli makamların en yüksek teklifi verene satıldığı ortaya koyulmaktadır. Yazar bu durumu ‘*yolsuzluk yapması mümkün olmayan ulema idealiyle, yolsuzluğa batmış devlet gerçeği vardı. Ulemadan, ideal ulema saflığı isteniyordu*’⁷ sözleri ile özetlemektedir. Bütün bunlara karşılık ulemanın ayrıcalıklı olduğu ‘*üzerinde Allah’ın isminin yazılı olduğu bir kâğıt nasıl fırlatıp atılamazsa, ulemanın hayatları da tehlikeye sokulamazdı*’ sözleri ile ortaya koyulmaktadır.

Çalışmanın buraya kadar ki kısmında yazar ulema ve ulema yozlaşmasından bahsetmiş. Bu bölümde ise Kadızadelilerin ortaya çıkışı ve yükselişine yer verilmiştir. Kadızadelilerin manevi kurucularının Cuma Vaizi Kadızade Mehmet olduğu belirtilmektedir. Kadızadelilerin karşısında ise Halveti Şeyhi olan Sivasi Efendi’nin olduğu ortaya koyulmaktadır. 17.yüzyılda ortaya çıkan Kadızadeliler birtakım görüşlere sahiptiler. Bu görüşleri yazar ‘*kahve, tütün, afyon gibi keyif verici maddelere, sufilerin merasimindeki Tanrı’yi zikir için şarkı söyleme, dans etme, dönme ve ritmik hareketlerine, türbe ziyaretlerine, Hızır Peygamberin ölümsüzlüğüne inanılmasına karşı çıkmışlardır*’⁸ diyerek özetlemektedir.

Dönemin padişahı 4.Murat’ın ise hem Sivasi Efendi’yi hem de Kadızade Mehmet’i desteklediği belirtilmektedir. Ancak 4.Murat Kadızadelilerden ilham alıyordu ki şehirdeki bütün meyhaneler ve kahvehaneler kapatılmıştı. Buna karşılık sufilerin ise kahveyi çok tükettikleri ve kahve içindeki kafeinin sufi zikirleri için gerekli olduğu ortaya koyulmaktadır. Yazar Kadızadelilerin büyük ölçüde Birgili Mehmed’in çeşitli eserlerinden faydalandıklarını ortaya koymaktadır. Kadızadelilerin ikinci etkili patlamalarının 1.İbrahim döneminde Üstüvani Mehmet Efendi ile olduğu ancak Kadızadelilerin başarılı olamadığı belirtilmektedir. Yazar Kadızadelilerin başarılı olamamasını ‘*Kadızade önderlerinden hiçbiri ulema hiyerarşisinin adamları değildi. Vaizan ve ulema arasındaki fark, ulema medreselerde filizlenmekte olan geleceğin ulemasıyla ilgileniyorlardı. Kadızadeliler, ulema hiyerarşisine doğrudan doğruya karşı çıkmadılar ama yinede Kadızadeliler, ulema hiyerarşisinin görevini yerine getirmeye çalışarak, ulema hiyerarşisine meydan okumuştur*’⁹ sözleri ile değerlendirmektedir.

Ulema Restorasyonu adlı beşinci bölümde Kadızadelilerin başarısız olması ile ilgili değerlendirme yapılmaktadır. Kadızadelilerin başarısız olmasında

⁷ Zilfi, a.g.e., s.108.

⁸ Zilfi, a.g.e., s.136-137.

⁹ Zilfi, a.g.e., s.171.

birtakım faktörlerin olduğunu öne sürülmektedir. Kadızadelilerin zayıflığının daha çok Osmanlı sistemi içinde kendilerine kurumsal bir boşluk bulamamalarından kaynaklandığı belirtilmektedir. Kadızadelilerin amaçlarının yerine gelmemesi durumunda yönetici sınıf içindeki yerlerini kaybettikleri ortaya koyulmaktadır. Kadızadeliler ahlaki çöküşten de kaçınmamışlar ve İstanbullu edebiyat çevreleri tarafından da beğenilmeye başlamışlardı. Kadızadelilerin yeniliklere karşı ve hoşgörüsüz olmalarının halkın gözünde itibar kaybetmelerine neden olduğu ortaya koyulmaktadır. Bu konuyu yazar ‘*en dikkat çekici Kadızadeli yanlıgısı, vizyonlarının darlığıydı. Kadızadelilerin inançları haşin ve sertti ve yüzyıllarının akışının ters yönündeydi*’¹⁰ şeklinde değerlendirmektedir.

Çalışmanın son bölümünde Sultan 3.Mustafa döneminde düzenli hale getirilen huzur derslerinden bahsedilmektedir. 17.yüzyılda tamamen ortadan kalkmasa da nadir hale gelen huzur derslerinin, 18.yüzyılda düzenli hale geldiği ve bunların bir ödül şekline dönüştüğü belirtilmektedir. Yazar eseri ‘*18.yüzyılda dönemin hiçbir sultanının ulemayla fikir birliği olmaksızın eyleme geçmesi göze alamayacağını ısrarla ifade edenler vardı. Bunlar yarı yarıya haklıydı. Kişisel olarak sultan ulemanın gönlünü almada dikkatli olmak zorundaydı. Ancak ilmiye de bir kurum olarak saltanat olmaksızın yapamazdı*’¹¹ sözleri ile değerlendirmektedir.

Dindarlık siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası adlı eser 18.yüzyıl ulemasındaki bozulmayı ve ulemanın aristokratik yapıya bürünmesini ortaya koymasından önemli bir eser. Yazarın tarihçi kimliğinin olması ve 18.yüzyıl uleması üzerine yapmış olduğu doktora tezinin geliştirilmesi çalışmayı daha da önemli kılmaktadır. Eserin 18.yüzyıl uleması üzerine ayrıntılı bilgi vermesi açısından faydalı olduğu görülmektedir.

¹⁰ Zilfi, a.g.e., s.200.

¹¹ Zilfi, a.g.e., s.246.